
MÜLK SÛRESİ'NDEKİ KİRÂAT İHTİLAFLARI

THE DIFFERENCES OF QİRAAT İN SÛRAT AL-MULK

Arş. Gör. Mehmet SALİH

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslâmi İlimler Fakültesi

Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı

msalih@agri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5203-397X

Atf Gösterme: SALİH, Mehmet, (2021), "Mülk Sûresi'ndeki Kırâat İhtilafları", *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, Haziran 2021 (8), s.132-153.

Geliş Tarihi:

29 Nisan 2021

Kabul Tarihi:

17 Mayıs 2021

© 2019 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Kur'ân-ı Kerim, Arapçanın en fasih lehçesi olan Kureyş lehçesiyle inmiştir. Sahabeden bazıları Hz. Peygamberden kırâat alırken yedi harf ruhsatına dayanarak tek bir kırâati öğrenmenin yanı sıra iki veya daha fazlasını öğrenmek isteyenler de bulunmaktaydı. Bu bakımdan sahabeden ders alan tabiîn ve onları izleyen etbâu't-tâbiîn âlimlerinin de kırâatında ihtilaflar bulunmaktaydı. Söz konusu ihtilaflar işmâm, imale, teshîl, taklîl, kalb gibi fonetik ihtilafları kapsayan usûlî ihtilaflardır. Bunun yanı sıra Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde serpiştirilmiş halde bulunan ve manaya etki etmeyen veya çok az etki eden ferşî ihtilaflardır. Daha sonraki dönemlerde ise bahsedilen ihtilaflar kırâat-ı seb'a veya aşere olarak sistemleştirilip günümüze kadar ulaştırılmıştır. Yapılacak olan bu çalışmada ise Mülk sûresi özelinde, on kırâat bağlamında usûlî ve ferşî kırâat ihtilafları incelenmiştir. Çalışmanın sonunda birçok usûlî ve ferşî farklılık tespit edilerek aslında Kur'ân'ın yedi harf ilişkisi bağlamında farklı dillere ve lehçelere de ruhsat tanıdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kur'ân, Kırâat, Kırâat ihtilafları, Kırâat-ı Aşere, Mülk Sûresi.*

Abstract: The Quran was descended in the Quraysh dialect, which is the most fluent dialect of Arabic. While some of the Companions were getting recitation from the Prophet, there were also those who wanted to learn two or more in addition to learning a single quotation based on the seven-letter license. In this respect, there were also differences in the recitation of "tabiîn" and "etbâu't-Tâbiîn" scholars who took lessons from the Companions. The differences in question These are procedural differences that include phonetic differences such as "işmâm, imale, teshîl, taklîl, kalb". In addition, they are individual differences that are scattered in various parts of the Quran and do not affect the meaning or have little or no effect on the meaning. In the later periods, the mentioned differences were systematized as "Kırâat-ı Seb'a" or "Aşere". In this work to be done, in the context of "ten Kırâat", the differences of "usûlî and ferşî Kırâat" will be examined in the context of the surah of Mülk. At the end of the study, many "usûlî" and "ferşî" differences were determined, and it was observed that the Quran actually granted licenses to different languages and dialects in the context of the seven-letter relationship.

Key Words: *Qur'an, Qirâat, Differences of Qiraat, Ten Qirâat, Surah al-Mülk.*

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'in Kureyş lehçesi esas alınarak çoğaltılmasının ardından, belli başlı merkezlere gönderilerek oradaki insanların eğitimlerini gönderilen bu nüshalar üzerinden yapmaları sağlanmıştır. Hızla yayılan İslâm dini; zamanla dili, lehçesi ve şivesi farklı olan insanlar tarafından tanınmış, bu insanların İslâm'a girmesiyle birlikte Kur'ân kıraâtinde başta fonetik ihtilaflar olmak üzere bazı ihtilaflar meydana gelmiştir. Söz konusu ihtilaflar kıraât ilminde meşhur bazı âlimler tarafından önce Kıraât-ı Seb'a sonra Kıraât-ı Aşere adı altında toplanmıştır. Gerek kıraât-ı seb'ada gerekse de kıraât-ı aşerede bu ihtilaflar âyet âyet, sûre sûre kayıt altına alınarak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Yapılacak olan bu çalışmada ise Mülk sûresindeki kıraât ihtilafları ele alınacaktır. Bu ihtilaflara bakılırken önce usûlî sonra ferşî ihtilaflar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok sûresinin gerek tez çalışmalarında gerek makalelerde kıraât ihtilaflarına konu olduğu, hatta bazı çalışmaların tefsire etkisi veya manaya etkisi başlıkları altında işlendiği görülmüştür. Mülk suresi hakkında söz konusu çalışmaların yapılmaması bizi bu sûre hakkında çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmada Ebû Ali el-Fârîsî'nin (ö. 377/987) *el-Hücce fî 'İleli'l-Kırâ'ati's-Seb'*, Muhammed b. Muhammed b. Yusuf İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celaleddin es-Süyûtî'nin (911/1505), *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Leâtü'ifü'l-İşârât li-Fümûni'l-Kırâ'ât*, Abdulfettâh el-Pâlûvî'nin (1183/1769) *Zübdetü'l- 'İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, Muhammed Ali ed-Dabbâ'nın (1886-1961), *el-İdâe fî Beyâni Usûli'l-Kirâe*, Muhammed Kerim Râcih'in *el-Kırâatü'l-Aşrû'l-Mütevâtiratü* adlı eserleri kaynak olarak kullanılacaktır. Bununla beraber ihtiyaç duyulması halinde diğer kaynaklardan da istifade edilecektir.

1. Mülk Sûresi

Mülk Sûresi Kur'ân'daki resmi sırasına göre 67, nüzul tertibine göre ise Kur'ân'ın 77. suresi olup 30 ayetten oluşan Mekkî bir sûredir. Lafız ve hacim bakımından “Mufassal” sûrelerden olan Mülk Sûresi, yaklaşık yarım hizb¹ olup 29. cüzün başında bulunmaktadır. Bu sûre, adını “Bütûn mülk “mutlak egemenlik” elinde olan Allah, bereket kaynağıdır ve O'nun her şeye gücü yeter”² âyetinde geçen ve “mutlak otorite/gerçek mülk” anlamına gelen ملك

¹ Her cüzde, toplam dört bölüm olmak üzere beşerli sayfalar halinde bölümlenen kısımlar için “Hizb” tabiri kullanılmıştır. Bkz. Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/248-254.

² *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014)el-Mülk 67/1.

kelimesinden aldığı da ifade edilmektedir.³ Kur'ân-ı Kerim'in bazı sûreleri başladığı ilk kelimeyle adlandırıldığı gibi bu sure de "Tebâreke" kelimesiyle başladığından dolayı "Tebâreke" suresi olarak da adlandırılmıştır.⁴ Ayrıca bu sûre koruyucu, kurtarıcı isimleriyle de anılmaktadır. Nitekim Resûlullah (sas) bu konuda şöyle buyurmuştur. "O, koruyucu ve kurtarıcıdır. Kişiyi kabir azabından kurtarır."⁵

Mülk Sûresi, Mekke'de inen ve genel olarak inanç mevzularını ele alan diğer sûreler gibi olup dört ana hedefi kapsamaktadır. Bu hedefler; Allah'ın yüceliğini kanıtlamak, öldürme ve diriltmeye güç yetirdiğini ispat etmek, âlemlerin Rabbinin bir olduğuna dair delil getirmek, öldükten sonra yeniden yaratılmayı ve haşri inkâr eden yalancılardan durumunu açıklamaktır.⁶

Sûre, gerçek mülk ve hâkimiyetin Allah'ın elinde olduğunu, bütün mevcûdatı gücü altında tutmaya malik olduğunu, bütün varlıkların yüceliği önünde eğildiğini ve herkesin O'na yöneldiğini hatırlatarak başlamaktadır. Daha sonra sûre, konuyu Allah'ın sıfatlarına getirerek; yaratmak, vücuda getirmek, hayat vermek, öldürmek, gibi Yüce Allah'ın zatına münhasır sıfatlarından dolayı bütün varlıklar üzerinde tasarruf sahibi olduğunu belirterek devam etmektedir.⁷

Bunlardan sonra sûre, gök bilimini konu alan mevzuları dikkate sunarak yedi göğün yaratılması, Allah'ın dünya semasını süsleyerek yarattığı pas parlak yıldızları, bütün bunların yüce Allah'ın kudret ve birliğine delil olacağını anlatarak konuyu sonlandırmaktadır.⁸

Akabinde bu sûre detaylı bir şekilde günahkârlardan bahsetmektedir. Günahkârların sürekli yanan ve yüce Allah'a düşmanlık edenlere karşı şiddetli kin ve öfkeden dolayı nerdeyse çatlayacak olan cehenneme girdiklerinde ne yapacaklarını anlatmaktadır. Kur'ân, "Oraya atıldıklarında onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler"⁹ âyetiyle kâfirlerin ahiret âleminde varacakları yeri ifade etmektedir, Mü'minlere de insanların havf ve reca arası bir dengede yaşamalarını tavsiye ederek kâfirlerin düştüğü duruma düşmemelerini öğütlemektedir.¹⁰

³ Mustafa Müslim, *Tefsîru'l-mevdû-i li suveri'l-Kur'an'i'l-Kerim* (Birleşik Arap Emirlikleri: Külliyyetu'l-Dirasetu'l-Ulya ve'l-Bahsu'l-İlmî, 2010), 8/263.

⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.), 8/173; Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/414.

⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrâhim Utve (Mısır: Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Babi'l Halebi, 1975, Fedailu'l-Kur'an), 9.

⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 6/1365.

⁷ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki't-tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/574.

⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/577.

⁹ el-Mülk 67/7.

¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/577.

Sûre, Allah'ın kudretini ve yüceliğini, inkârcıların ahiretteki durumlarını belirttikten sonra “Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?”¹¹ İfadesiyle onları gelmesi muhtemel azaba karşı uyarılmaktadır.¹²

Son olarak sûre, peygamberi yalanlayan ve mü'minlerin helak olmasını isteyen kâfirlere önceki kavimlerin akıbetini anlatıp onlara uyarıda bulunarak sona ermektedir.¹³

2. Kırâat-ı Aşere İmamları ve Râvileri

Sıra	Kırâat İmamı	Rumuz	1.Râvisi	Rumuz	2.Râvisi	Rumuz
1	Nafi' (ö.169/785)	ا	Kâlûn (ö.220/835)	ب	Verş (ö.197/812)	ج
2	İbn Kesîr (ö.120/738)	د	Bezzî (ö.250/864)	ه	Kunbul (ö.291/904)	ز
3	Ebû Amr (ö.154/771)	ح	Durî (ö.248/862)	ط	Sûsî (ö.261/874)	ى
4	İbn Amir (ö.118/736)	ك	Hişâm (ö.245/859)	ل	İbn Zekvan (ö.242/857)	م
5	Âsım (ö.127/745)	ن	Şu'be (ö.193/808)	ص	Hafs (ö.180/796)	ع
6	Hamza (ö.156/773)	ف	Halef (ö.229/844)	ض	Hallâd (ö.220/835)	ق
7	Kisâî (ö.189/805)	ر	Ebû Hâris (ö.240/854)	س	Dûrî (ö.248/862)	ت
8	Ebû Ca'fer (ö.130/747-48)	جم	İsa b. Verdân (ö.160/777)	عي	Süleyman b. Cemmaz (ö.170/786)	جم
9	Ya'kub (ö.205/821)	يع	Rüveys (ö.238/852)	يس	Ravh (ö.235/849)	حه

¹¹ el-Mülk 67/16.

¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/580.

¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/583.

10	Halef (ö.229/844)	خل	İshak (ö.286/889)	سح	İdrîs (ö.292/905)	سه

Yukarıdaki tabloda ifade edilen imamların kırâati üzerinde mütevatir haberler ve sukûtî icma‘ gerçekleşmiştir. Bu bakımdan her imamın kırâatinin ilâhî vahye ve nebevî tilâvete uygun kırâatler olduğu genel kabul görmüştür.¹⁴

Mülk sûresiyle ilgili ihtilaflara geçmeden önce konunun bütünlüğünün korunması açısından medd kurallarıyla ilgili kırâat imamlarının ve râvîlerin görüşlerini belirtmek uygun görülmektedir. Nitekim kırâat imamlarının ihtilafları sadece lafızlarla sınırlı olmayıp medd kurallarıyla da ilgili ihtilafları bulunmaktadır. Kırâat-i aşere’de medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile ilgili iki tane kaide bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Fatiha sûresinden başlayıp Meryem sûresine kadar olan medd kurallarıdır. İkincisi ise Meryem sûresinden itibaren Mushaf’ın sonuna kadar olan medd kuralları olup mülk sûresini de kapsamaktadır.¹⁵

Fatiha sûresinden Meryem sûresine kadar Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Cafer ve Ya’kup, medd-i muttasılı iki elif, medd-i munfasılı bir elif miktarı uzatmaktadırlar. Ayrıca Kâlûn ve Dûrî’nin medd-i munfasılı iki elif miktarı uzattıkları vecihleri de bulunmaktadır. İbn Âmir, Kisâi ve Halefü’l-Âşir medd-i muttasıl ve medd-i munfasılı üç elif, İmam Âsım dört elif, Hamza ve Verş beş elif uzatmaktadırlar.¹⁶

Meryem sûresinin evvelinden, Kur’ân-ı Kerîm’in ahirine kadar medd-i munfasılı bir elif miktarı uzatan kırâat imamları şunlardır: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Cafer ve Ya’kup’tur. Medd-i munfasılı, üç elif miktarı uzatan kırâat imamları şunlardır: Kâlûn, Dûrî, İbn Âmir, Âsım, Kisâi ve Halefü’l-Âşir’dir. Medd-i muttasılı, üç elif miktarı uzatan kırâat imamları ise şunlardır: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâi, Ebû Cafer, Ya’kup, Halefü’l-Âşir’dir. Hamza ve Verş ise bir önceki başlıktaki kuralda olduğu üzere medd-i muttasılı ve medd-i munfasılı beş elif miktarı uzatmaktadırlar.¹⁷

¹⁴ Muhammed Abdulazim ez-Zerkani, *Menâhilü’l-‘irfân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmet Şemseddin (Lübnan: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2019), 254; M. Siraceddin Öztoprak, *Kur’an Kırâati* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 57.

¹⁵ Abdülfettah Palûvî, *Zübdetü’l-‘irfan fi vucuhi’l-Kur’ân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, ts.), 8.

¹⁶ Palûvî, *Zübdetü’l-‘irfan*, 8.

¹⁷ Palûvî, *Zübdetü’l-‘irfan*, 8.

3. Mülk Sûresindeki Kırâat İhtilafları

Mülk Sûresi'ndeki kırâat ihtilaflarının iki ana başlık altında incelenmesi konunun daha anlaşılır hale gelmesi açısından önem arz etmektedir.

a. *Usûlî İhtilaflar*: Sözlükte kaide, kural ve prensip¹⁸ anlamına gelen, usûl, kırâat ilminde imamların belirli kurallara bağlı kalarak uyguladığı sesçil kaynaklı uygulamalara denilmektedir.¹⁹

b. *Ferşî İhtilaflar*: Sözlükte açma yayma ve serme²⁰ gibi anlamlara gelen ferş, kırâat ilminde belirli ölçütlere bağlı kalmadan Kur'ân'da dağınık halde bulunan ve üzerinde kıyas yapılamayan kelimelerdeki ihtilaflara denilmektedir.²¹

3.1. Usûl-i İhtilaflar

Bu bölümde ele alınacak olan birçok âyette usul ile ilgili bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların manası bilinmeden ilgili âyetler incelendiğinde zinihlerde bir muğlaklık oluşacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan ilgili başlıklardaki âyetlerin ihtilafları incelenmeden önce âyetlerde geçen kavramların açıklanması uygun görülmektedir. Böylelikle okuyucunun âyetteki usûlî bilgiyi öğrendikten sonra âyetin ihtilaflarını anlaması daha da kolaylaşacaktır.

3.1.1. Mülk, 67/8. Âyeti

Şimdi ihtilafları incelenecek olan bu âyette hulf ve idğam kavramları üzerinde ihtilaf gerçekleşmektedir.

Hulf sözlükte, geçmişte olmuş olanı yalanlamak, tersini dile getirmek, anlaşmayı bozmak anlamlarına gelmektedir.²² Istilâhî olarak ise, imamın veya râvisinin kendi okuduğu veya rivayet ettiği kırâat haricinde diğer rivayetlerle ittifak ettiği ikinci vecih demektir. Buna göre imam veya râvinin yalnız başına ya da birkaç imam ve râvi ile ittifak ettiği birinci ihtilaf onun ilk vechi, kırâat imamlarının çoğuna ihtilaf ettiği diğer okuyuşu ise o imamın veya râvinin hulf okuyuşu olarak isimlendirilmektedir. Örneğin, Kâlûn çoğul zamirlerinde, İbni Kesir ve

¹⁸ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 11/16.

¹⁹ Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kırâat İlimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 46.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 6/329.

²¹ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istihlaları* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 63.

²² İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu‘cemu mekayîsu'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Daru'l-Fikr, 1979), 2/210.

Ebû Ca'fer'e ittifakla sıla yaparak (هُمْ – هُمُو – كُمْ – كُمُو) şeklinde okuyup daha sonra sıla olmadan (هُمْ- كُمْ) ikinci bir okuyuş yapar ki buna Kâlûn'un hulfu denilmektedir.²³

İdğam sözlükte bir şeyi diğerine veya bir harfi diğer bir harfin içine katmak manalarına gelmektedir.²⁴ Kırâat ıstılahında ise mahreç ve sıfatlar bakımından aynı veya mahreçleri bakımından aynı, sıfatları bakımından ayrı veya mahreçleri ve sıfatları birbirine yakın olan iki harften birincisini ikinci harfin içine dâhil ederek ikisini bir mahreçten çıkarmak manasında kullanılmaktadır. Söz konusu harflerin birincisine müdğam, ikincisine müdğamün fih denilmektedir.²⁵ Saçaklızâde de (ö. 1145/1732) idğamı şöyle tarif etmektedir. “Biri sakin diğeri harekeli olan iki harfi bir harf yaparak aralarını ayırmadan bir mahreçten getirmektir.”²⁶

تَكَادُ تَمَيِّرُ مِنَ الْعَبِيَّةِ كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ²⁷

Bu âyet azabın çok şiddetli olduğunu hissettirmek için ahiret sahnelerinden bir sahneyi tasvir etmekte ve inkârları yüzünden cehennemün büyük öfkesine maruz kalacak olan inkârcılardan bahsetmektedir. Söz konusu ayette “neredeyse”²⁸, az daha²⁹ hemen hemen³⁰ manalarını veren (تَكَادُ) kelimesiyle; ayrıştı, dağıldı³¹, çatladı³², parçalandı³³, birbirinden ayrıldı³⁴ manalarını veren (تَمَيِّرُ) kelimesinde okuyuş ihtilafları mevcuttur. Kırâat-ı aşere imamları ittifakla bu kelimeleri (تَكَادُ تَمَيِّرُ) şeklinde idğamsız okurken, İbn Kesir'in birinci râvisi olan Bezzi,³⁵ (تَكَادُ) edatını (تَمَيِّرُ) lafzıyla birleştirip (تَكَادُ تَمَيِّرُ) kelimelerini idğamla okumaktadır.³⁶

²³ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *müfredatu elfazu'l-Kur'ân* (Şam: Daru'l-Kalem, 2009), 295; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 79.

²⁴ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî, ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cêvâhiri'l-kâmûs* (Mısır: Daru'l-Hidaye, ts.), 32/160.

²⁵ Mehmet Ali Sarı, “İdğam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/471-472.

²⁶ Abdurrahman b. Ebu Bekir Celaledin es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Mısır: el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1974), 1/323; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 231-232; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 85.

²⁷ el-Mülk 67/8.

²⁸ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 6/1367; Karaman v. dğr., *Kur-ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/418.

²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/177.

³⁰ Necla Yasdıman, *Kur'an Sözlüğü* (İzmir: Cemre Yayıncılık, 2013), 2/779.

³¹ Yasdıman, *Kur'an Sözlüğü*, 2/779.

³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/177; Karaman vd., *Kur-ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/418.

³³ Celalü'd-Din Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî - Celalü'd-Din Abdurrahman İbn Ebû Bekr es-Suyuti, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Mardin: Nursabah Yayıncılık, ts.), 562.

³⁴ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 3/1367.

³⁵ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-ı Aşere*, thk. H. Duran Namlı (Ankara: DİB Yayınları, ts.), 53.

³⁶ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Leâ'ifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, thk. Merkezu'd-Dirasetu'l-Kurâniyyetu (Merkezu'd-Dirasetu'l-Kurâniyyetu, ts.), 9/4059; Muhammed Kerim Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-müevâtiratı min tarîki's-şâtibiyye ve'd-durre* (Medine: Dâru'l-Muhacir li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1993), 562; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 136.

Ayrıca Bezzi (تَكَادُ) edatını (تَكَادُ) şeklinde, vaslederek de (vasıl hemzesi ekleyerek) hulf ile okumaktadır.³⁷

Sûrenin tümü göz önünde bulundurulduğunda تَكَادُ تَمَيِّزٌ، يَعْلَمُ مَنْ، جَعَلَ لَكُمْ، كَانَ نَكِيرًا، يَرِزُفُكُمْ ve وَجَعَلَ لَكُمْ kelimelerinde idğam olduğu görülmektedir.³⁸

3.1.2. Mülk, 67/5,9,22,25,28. Âyetleri

Mülk sûresinin bu beş âyetinde imâle ile taklil kavramları ihtilaflara konu olmaktadır.

İmâle sözlükte bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak, kıvırtmak, meylettirmek anlamına gelmektedir.³⁹ Sarf ve kırâat ilimlerinde fethayı kesreye, elif harfini yâ harfine yaklaştırıp harfi yumuşatarak seslendirmek demektir.⁴⁰

Hicaz bölgesinin şivesine ait olduğu ifade edilen⁴¹ ve sözlükte azaltmak mânâsına⁴² gelen taklil, kırâat ıstılahında harfi, fetha ile imâle arasında bir sesle okumak demektir. Aynı zamanda imâle-i suğra da denilen bu okuyuş çeşidi, imâle ile tahkik (düz normal okuyuş) arasında bir seslendirmedir ki buna taklil, beyne beyne ve beyne'l-lafzeteyn de denilmektedir. Taklil yapılırken ağız diğer zamanlara nazaran biraz daha az açılmaktadır.⁴³

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ⁴⁴

Bir yönüyle astronomi ilmini başka bir yönüyle de gayb âlemini ve gayb bilgisini konu edinen yukarıdaki ayette bulunan (الدُّنْيَا) lafzında kırâat ihtilafları mevcuttur. Dünya, daha yakın⁴⁵, evren, arz, yakın gök⁴⁶ manalarına gelen (الدُّنْيَا) lafzını Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile, Ebû Amr taklil, Nafi'nin ikinci râvisi Verş ise huluf ile okumaktadırlar.⁴⁷

قَالُوا بَلَىٰ فَدَجَّاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ⁴⁸

Bu ayette belâ (بَلَى) lafzında okuyuş ihtilafları bulunmaktadır. Anlam olarak evet, gerçekten öyle, tabi, bilakis⁴⁹ manalarına gelen (بَلَى) lafzını Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile

³⁷ Râcih, *el-Kırâatü 'l-aşru 'l-mütevâtiratu* 562; Palûvî, *Zübdetü 'l- 'irfan*, 136.

³⁸ Râcih, *el-Kırâatü 'l-aşru 'l-mütevâtiratu*, 564.

³⁹ Zebîdî, *Tâcu 'l- 'arûs*, 30/434.

⁴⁰ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi 'l-Ḳur'ân*, 1/314; Mehmet Ali Sarı, “İmâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/177; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 91.

⁴¹ Muhammed Ali ed-Dabba', *el-İdâe fi beyâni usûli 'l-kirâe* (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezher, 1999), 28.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânü 'l- 'arab*, 11/563.

⁴³ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi 'l-Ḳur'ân*, 1/313; Sarı, “İmâle”; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 22/177.

⁴⁴ el-Mülk 67/5.

⁴⁵ Yasdıman, *Kur'an Sözlüğü*, 779.

⁴⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/416.

⁴⁷ Râcih, *el-Kırâatü 'l-aşru 'l-mütevâtiratu*, 562.

⁴⁸ el-Mülk 67/9.

⁴⁹ Yasdıman, *Kur'an Sözlüğü*, 2/780.

okumakta, Nafi'nin ravisi Verş ise taklîl ile okumaktadır.⁵⁰ Yine aynı ayetin devamında “*Bize (bir uyarıcı) geldi*”⁵¹ manasındaki (جَاءَنَا) lafzında da kırâat ihtilafları bulunmaktadır. Bu lafzı da İbn Amir'in ikinci râvisi İbn Zekvân, Hamza ve Halef imâle ile okumaktadırlar.⁵²

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ⁵³
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ⁵⁴

İlk âyet Hz. Peygamber zamanındaki müşriklerden söz ederek onları başı eğik, yolunu göremeyen, her an tökezleyen ve yüzüstü düşen âmâyâ benzetmiş, onlara mukabil dimdik yürüyen, yolunu gören ve açık bir yolda yürüdüğü için tökezlemeyen müminleri örnek gösterip karşılaştırmaktadır.⁵⁵ Müşriklerin vahim durumunu gözler önüne seren bu âyet ile Hz. Peygamberin uyarılarını ve Allah'ın tehdidini alaya alarak bu tehdidin ne zaman gerçekleşeceğini dile getiren müşriklerin sözünü konu alan ikinci âyette imamların ihtilafı bulunmaktadır. Mezkûr ayetlerin (أَهْدَىٰ) ile (مَتَىٰ) lafızlarında Hamza, Kisâî ve Halef imâle yaparak okumakta, İmam Nafi'nin râvisi Verş ise taklîl yaparak okumaktadır.⁵⁶

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ⁵⁷

Burada Hz. Peygamber'in diliyle kâfirler tekrar uyarılmış ve taptıkları putların aslında bir değer ifade etmediği aşağılayıcı bir üslupla ifade edilmiştir. Ayette geçen ve imha etmek,⁵⁸ öldürmek,⁵⁹ yok etmek⁶⁰ manasında olan (أَهْلَكْنِي) kelimesindeki mütekellim yâ (ي) harfini Hamza sakini (أَهْلَكْنِي) şeklinde, diğer tüm kırâat imamları yâ (ي) harfini fetha ile (أَهْلَكْنِي) okumuşlardır.⁶¹ Aynı ayette geçen (الْكَافِرِينَ) kelimesinde imâle ve taklîl okuyuşları bulunmaktadır. Ebû Amr, Kisâî, Dûrî ve Rûveys bu kelimeyi imâle ile okumakta, Verş ise taklîl ile okumaktadır. Yine aynı ayetteki (مَعِيَ أَوْ) kelimesinde kırâat imamları ihtilaf etmektedirler. Nâfi', İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs ve Ebû Ca'fer bu kelimeyi yâ (ي) harfinin fethasıyla, diğer bütün imamlar yâ (ي) harfini medde çevirerek (مَعِيَ أَوْ) şeklinde okumaktadırlar.⁶²

⁵⁰ Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 562.

⁵¹ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 3/1367.

⁵² Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 562.

⁵³ el-Mülk 67/22.

⁵⁴ el-Mülk 67/25.

⁵⁵ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 3/467.

⁵⁶ Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 563.

⁵⁷ el-Mülk 67/28.

⁵⁸ Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, trc, Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 22/31.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/231.

⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/425.

⁶¹ Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 136.

⁶² Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 564; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 136; Molla Emin Efendi, *'Umdetu'l-hallân* (İstanbul: El Mektebetü'l-Hanifiyye, ts.), 546.

3.1.3. Mülk, 67/27. Âyeti

Bu âyette usûlî ihtilaflardan işmâm kavramı konu olmaktadır. Her ne kadar işmâm teriminin ikinci türü gerçekleşmişse de burada işmâmın tarifinin geniş bir şekilde yapılması daha yerinde olacaktır.

Koklama duygusu manasında olan işmâm, bir kimseye bir şeyi koklatmak anlamına gelmektedir.⁶³ Kırâat ıstılahında ise cezimli harften sonra gelen ötre harekesine işaret edercesine dudakların öne doğru büzüşmesidir. Harfin mahrecini hafifçe genizden hissettirerek duyurma, adeta kelimenin tam anlamıyla koklatmaya da işmâm denilmektedir.⁶⁴ İşmâm yapmanın maksadı, okuma esnasında üzerinde vakfedilirken sakin hale gelen kelimenin sonunun damme olduğunu hissettirmek, okuyan kişiye bakarak dinleyen ve manayı tefekkür etmek isteyen işitme özürülü kimseler için kelimenin i‘rabbının ne olduğunu hissettirmektir.⁶⁵

Üç tür işmâm vardır:

1. Vakıf durumunda, kelimenin ötre olan harekesine işaretle oluşan işmâm.
2. İki harekeyi birbirine karıştırma yoluyla oluşan işmâm.
3. İki harfin birbirine karıştırılmasıyla yapılan işmâm.⁶⁶

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ⁶⁷

Azabı ve kıyametin korkunç halini gördüklerinde kâfirlerin sıkıntılı, gamlı ve kederli yüz ifadelerini tasvir eden bu ayetin altı çizili (سِيئَتْ) lafzında kırâat ihtilafları bulunmaktadır. Bahsi geçen kelimenin sin (س) harfini Nafi‘, İbn Âmir, Kisâî, Ebû Ca‘fer ve Rûveys işmâm ile okumuşlar, diğer imamlar ise sin (س) harfine halis bir kesre vererek okumuşlardır.⁶⁸ Aynı kelimeyi Hamza vakıf halinde (سِيئَتْ) şeklinde nakille ve (سِيئَتْ) şeklinde idğam yaparak okumuştur.⁶⁹ Yine aynı âyette geçen ve isteyip durmak,⁷⁰ acele olmasını talep etmek,⁷¹ çağırıp durmak⁷² ve iddialaşmak⁷³ manasına gelen (تَدَّعُونَ) kelimesini Ya‘kup dâl (د) harfine şedde

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 12/325.

⁶⁴ Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi’s-Sedâd, el-Mâlekî, *ed-Dürrü’n-neşîr ve l-‘azbü’n-nemîr*, thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu‘avvid (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 583; Öztoprak, *Kur’an Kırâatı*, 62; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 97.

⁶⁵ Fatih Çollak, “Revm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/31-32.

⁶⁶ el-Mâlekî, *ed-Dürrü’n-neşîr ve l-‘azbü’n-nemîr*, 583.

⁶⁷ el-Mülk 67/27.

⁶⁸ Palûvî, *Zübdetü’l-‘İrfan*, 136; Râcih, *el-Kırâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 564.

⁶⁹ Râcih, *el-Kırâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 564.

⁷⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/424.

⁷¹ Yasdıman, *Kur’an Sözlüğü*, 2/785.

⁷² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/231.

⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 22/30.

yerine sükûn vererek (تَدْعُونَ) şeklinde, diğer imamlar ise âyeti mevcut hali ile (تَدْعُونَ) okumuşlardır.⁷⁴

3.1.4. Mülk, 67/17-18. Âyetleri

Aşağıda ihtilafları verilen iki âyet arasında birtakım ihtilaflar hâsıl olmaktadır.⁷⁵ Bu ihtilafların tarifleri şöyledir.

Sözlükte ulaşmak geçmek ve yetişmek anlamlarına gelen sıla kelimesi⁷⁶ kırâat ıstılahında müfred gaib müzekker zamirlerin (و) harekesine göre vav (و) veya yâ (ى), cem'i gaib müzekker (هُمْ) ve cem'i muhatap müzekker (أَنْتُمْ-كُمْ) zamirlerde ise vav (و) harfi takdir edilerek (هُمْ-كُمُ-أَنْتُمْ-مِنْهُوَ-فِيهِ) şeklinde medd yapılmasına denir.⁷⁷

Vakf kelimesi sözlükte oturanın arkasında durmak, hapsetmek ve durdurmak manalarına gelmektedir.⁷⁸ Kırâat ıstılahında ise nefesle beraber sesi keserek durmaya denir. Ayrıca kelime üzerinde okumaya tekrar iptida niyetiyle nefes alacak kadar bir süre sesi kesmeye de denilmektedir.⁷⁹

Vasl, faslın ve hicrânın zıddı olup sözlükte bir şeyleri birbirine ulaştırmak, bitiştirmek, eklemek, yan yana getirmek, bir şeyin diğer şeyde nihayete ermesi demektir.⁸⁰ Bu veciz terim kırâat ıstılahında okuma esnasında örneğin ayet sonundaki bir kelimeyi bir sonraki ayet başındaki bir kelimeye nefesi ve sesi kesmeden bağlayarak okumaya denir. Vakf ve kat' kelimelerinin zıddı olarak kullanılmakta olup, vasılda esas harekedir.⁸¹

أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ⁸²

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٍ⁸³

⁷⁴ Palûvî, *Zübdetü'l 'İrfan*, 136; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 564; Ebû Amr Osmân b. Said ed-Dânî, *Kitabu't-teysir fi'l-kırâati's-Seb'a*, thk. Otto Pertzl (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984), 212-213.

⁷⁵ Kastallani, *Letâ'ifü'l-işârât*, 9/4061; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 563.

⁷⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*, 6/115; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/726.

⁷⁷ Dabba', *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kirâe*, 14; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 147; Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 63.

⁷⁸ İsfehânî, *Müfredatu el-fazu'l-Kur'an*, 881; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/359; Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat* (İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 2018), 249.

⁷⁹ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1/299; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed Yusuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Mısır: el-Matbaatu'l-Ticaretu'l-Kübra, ts.), 1/224. Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 64; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 172; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 259.

⁸⁰ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*, 6/115; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/726.

⁸¹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 281; Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 64; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 176.

⁸² el-Mülk 67/17.

⁸³ el-Mülk 67/18.

Kimi müfessirlere göre Lût kavminin başına gelen felaketleri hatırlatmak ve geçmiş başka milletlerin yaşadıklarından ders çıkarmak için nazil olan bu âyetlerde tehdit,⁸⁴ uyarı⁸⁵ manasına gelen (نَذِيرٌ) ile ceza,⁸⁶ inkâr,⁸⁷ manasına gelen (نَكِيرٌ) kelimelerinde farklı okuyuşlar bulunmaktadır. Bu kelimeleri Verş vasıl yaparken sıla ile okumakta, Şeyh Yakup ise hem vasıl hem de vakıf yaparken sıla ile okumaktadır.⁸⁸ Geriye kalan tüm kırâat imamları vaslen de vakfen de okurlarken sıla yapmadan okumaktadırlar.⁸⁹

3.1.5. Mülk, 67/15-16. Âyetleri

Mülk sûresinin bu iki âyetine yedi tane usûlî kavram konu olmaktadır. Bu kavramlardan vakf ve vasl kelimelerinin yukarda tarifi yapılmıştır. Diğer kavramların tarifi şöyle yapılmaktadır.

Tahkîk kelimesi sözlükte sabit olmak ve bir şeyin hakikatine, aslına dönmek, anlamlarına gelmektedir.⁹⁰ Kırâat ıstılahında ise bir şeyin hakkını vermeye özen göstermek, harfin harekesi, izharı ve ğunneleri açısından okuyuş inceliklerinin niha-i mertebelerini kullanarak harfleri birbirine karıştırmadan hem okuyucuya hem de dinleyenlere ayetlerin derin manalarını tefekkür edebilme imkânını sağlayarak ağır ağır okumaktır.⁹¹

Teshîl, sözlükte hüznün zıddı olup yumuşaklık kolaylık gibi manalara gelmektedir.⁹² Kırâat ıstılahında ise harekeyi fazla vurgulamadan geçmeye denmektedir. Bu sebeple hemze harfinin makablinin harekesi üstün olduğunda hemze elif (ا), ötre olduğunda vâv (و), kesre olduğunda yâ (ي) harfine yaklaştırılarak yapısındaki sertlik giderilir ve sühûletle okunur.⁹³ Özellikle bir arada bulunan iki hemzenin telaffuzundaki güçlüğü gidermek için ikinci hemze de teshil yapılır.⁹⁴ (ءَأَنْذَرْتَهُمْ) kelimesi özelinde düşünüldüğünde ikinci hemzenin harekesine geçerken sanki (ه) “he” harfi çıkaracakmış izlenimini vererek “he” (ه) ile “e” (إ) arası bir sesle geçmektir.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 22/22; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/231.

⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/421.

⁸⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/421.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 22/23; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/231.

⁸⁸ Kastallani, *Letâ'ifü'l-işârât*, 9/4061; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 563.

⁸⁹ Ebu Ali Hasan b. Abdulğaffâr el-Fârisî, *el-Hücce fi 'ileli'l-kırâ'ati's-seb'*, thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvid (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 4/457.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'arab*, 10/49.

⁹¹ Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 155; Öztoprak, *Kur'an Kırâatı*, 62.

⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'arab*, 11/349; İbn Fâris, *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*, 3/111.

⁹³ Mehmet Ali Sarı, “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/163-165.

⁹⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/341.

Üç çeşit teshîl bulunmaktadır:

1. Birincisi hemze harfi ile elif arasında olur. (أَعْجَبِي) kelimesi buna örnektir. Burada teshil yapanlar Verş, İbni Kesir, İbni Zekvan, Hafs ve Rûveys'tir. Bu kelimedeki ikinci hemze harfini üstün ile harekeli cinsi olan elif harfi arasında (أَلْعَاء) sesi olmayacak bir şekilde telaffuz edilmelidir.

2. İkincisi hemze ile yê (ي) harfi arasında olmaktadır. Bunun da örneği (أَلْتَكُم) kelimesidir.

3. Son olarak (أَلْتَكُم) kelimesinde olduğu gibi hemze ile vav (و) arasında olmaktadır. Burada Verş, İbni Kesir, Rûveys teshil ile okumakta, Ebû Amr ise önce tahkik sonra teshil ile okumaktadır.⁹⁵

Sözlükte uzunun zıddı, kısa olmak manasına gelen kasr⁹⁶ kelimesi, kırâat ıstılahında ise medd harfine ilave etmeksizin tabî (var olan) meddi bulunduğu hâl üzere bırakarak okumaya kasr denilmektedir.⁹⁷

Lügatte uzatmak, çekmek, yükseltmek, akmak, çoğaltmak manasına gelen medd⁹⁸, kırâat ıstılahında vav, (و) yâ, (ي) ve elif (ل) olan medd harflerinden biriyle harekeli bir harfin önünde bulunan ve harfin harekesi türünden olan bir medd harfiyle harekenin sesi yönünde harfi uzatmaya denir.⁹⁹ Bu medd harfin zatından olmayıp bazen meddi tabii üzerine ilave manasına da gelmektedir.¹⁰⁰ Bu kelime Kur'ân'ı Kerimde (يُمِدُّكُمْ أَي يَزِدُّكُمْ) şeklinde bulunmaktadır. Buradaki (يُمِدُّكُمْ) kelimesi ziyâde manasını ifade eden (يَزِدُّكُمْ) anlamındadır.¹⁰¹

Kalb kelimesi sözlükte çevirmek, alt üst etmek, ters yüz etmek, içini dışına getirmek anlamlarına gelmektedir.¹⁰² Kırâat ıstılahında ise art arda gelen mahreç ve sıfat bakımından birbiriyle ilişkili olan harflerden bazısının bazısına dönüştürülmesidir. Bunun yanı sıra sakin nun (ن) ile tenvinin bâ (ب) harfine uğradıklarında idğam yapılmaksızın halis bir mim (م) harfine dönüşmesine de kalb veya iklâb denilmektedir.¹⁰³

⁹⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 164; Öztoprak, *Kur'an Kırâatı*, 63.

⁹⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*, 5/96; İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 5/95.

⁹⁷ Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/333; İsfehânî, *Müfredatu elfazu'l-Kur'ân*, 672; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 101.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 3/396.

⁹⁹ Mehmet Ali Sarı, "Med", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/288-289.

¹⁰⁰ Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/333.

¹⁰¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 113.

¹⁰² İbn Fâris, *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*, 5/17.

¹⁰³ İsfehânî, *Müfredatu elfazu'l-Kur'ân*, 1/681; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 176; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 100.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ¹⁰⁴

ءَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ¹⁰⁵

Daha önceki âyetlerde Allah Teâlâ, kendisine itaatkâr olan kullarından övgüyle bahsetmiş, onlara mükâfat vereceğini zikretmiş ve kullarının gizli aşikâr yaptığı her şeyden haberdar olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra “*Sizin her şeyinizi bildiğim halde bana hâlâ itaat etmiyorsanız işte başınıza gelecek şudur*” şeklinde tehditkâr bir üslupla indirdiği bu âyet ile zikri geçen bir önceki ayette son gidiş¹⁰⁶ ve dönüş¹⁰⁷ manalarına gelen (النُّشُورُ) ile emin misiniz,¹⁰⁸ emin mi oldunuz¹⁰⁹ manalarına gelen (ءَأَمِنْتُمْ) kelimeleri arasında imamlara göre farklı okuyuşlar mevcuttur. Kâlûn, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer (ءَأَمِنْتُمْ) kelimesindeki ikinci hemze (أ) harfini teshîl ve bir elif ekleyerek okumaktadırlar. Verş, Bezzî ve Rûveys ise hemze (أ) harfini sadece teshîl ile okumaktadırlar. Ayrıca Verş ikinci Hemze harfini birincisine kalbederek, kasr ile okumaktadır. Hişam elif ve hemze arasına bir elif ekleyerek hem teshîl ile hem de tahkîk ile okumaktadır.¹¹⁰ (ءَأَمِنْتُمْ) ve (النُّشُورُ) kelimelerinin vasl (iki ayeti birleştirerek) okuyuş vechinde ise İbn Kesir’in ikinci râvisi olan Kunbul, (ءَأَمِنْتُمْ) kelimesindeki birinci hemze’yi vav (و) harfine kalbederek, ikinci hemzeyi elif eklemeyen teshîl ile okumaktadır. Aynı kelimelerin vakf hallerinde (iki ayeti birleştirmeden) Bezzî gibi Kunbul de ayete (ءَأَمِنْتُمْ) kelimesini teshil ederek başlamakta, diğer tüm kırâat imamları bu iki ayeti okurken elif eklemeyen tahkik ile okumaktadırlar.¹¹¹

Ayrıca Allah’ın saltanatını yüceltmek ve onun kudretini yüceltmek anlamında kullanılan fakat mana olarak gök¹¹² anlamını veren (السَّمَاءِ أُنْ) kelimesinde farklı kırâatler vardır. Zikri geçen kelimedede bulunan hemzelerin ikincisini Nafi, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer halis bir yâ (ي) harfine kalbederek okumakta, Rûveys ise hemzeyi kalbetmeden okumaktadır.¹¹³

3.2. Ferşî İhtilaflar

3.2.1. Mülk, 67/3. Âyetleri

¹⁰⁴ el-Mülk 67/15.

¹⁰⁵ el-Mülk 67/16.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 22/19.

¹⁰⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/421; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/23.

¹⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dil*, 8/231; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/421.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 22/21.

¹¹⁰ Dâni, *Kitabu’t-teysir fi’l-kirâati’s-seb’a*, 212; Râcih, *el-Kirâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 563.

¹¹¹ Kastallani, *Leğâ’ifü’l-işârât*, 9/4057; Râcih, *el-Kirâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 563.

¹¹² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/231.

¹¹³ Râcih, *el-Kirâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 563.

الَّذِي خَلَقَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ¹¹⁴

Üçüncü ayette geçen, uyumsuzluk, noksanlık, ayıplık,¹¹⁵ karışıklık, ihtilaf,¹¹⁶ düzensizlik, değişiklik,¹¹⁷ farklı olmak, tezata düşmek, uygunsuzluk¹¹⁸, aykırılık¹¹⁹ manasına gelen (تَفَاوُتٍ) kelimesinde kırâat farklılıkları bulunmaktadır. Kırâat-ı Aşere imamlarından Hamza ve Kisâî, (تَفَاوُتٍ) kelimesini (تَفَوُتٍ) şeklinde, yani vav harfini şeddeli ve ötreli bir şekilde, diğer imamlar ise aynı kelimeyi (تَفَاوُتٍ) şeklinde okumuşlardır.¹²⁰ Ayriyeten aynı âyette iki yerde geçen (تَرَى) lafzını, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef İmâle ile İmam Nafi'nin râvisi Verş ise taklîl ile okumuşlardır.¹²¹

3.2.2. Mülk, 67/4. Âyetleri

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ¹²²

Yüce Allah, Mülk sûresinde yarattığı göğün kusursuzluğunu tüm şeffaflığıyla sunmak ve evrenin eksiksiz yaratılışına dikkat çekmek için bu âyeti indirmiştir.¹²³ Bu âyette boyun eğmiş, şaşkın, hayrette kalan, arzusundan uzaklaştırılmış kimse¹²⁴ zelil¹²⁵, aciz¹²⁶ manalarına gelen (خَاسِئًا) kelimesinde kırâat farklılığı bulunmaktadır. Bu kelimeyi Ebû Ca'fer ve Hamza, hemzeyi (ء) hafzedip yerine yâ (ي) harfi getirerek (خَاسِيًا) şeklinde okumuş diğer bütün kırâat imamları (خَاسِئًا) şeklinde okumuşlardır.¹²⁷

3.2.3. Mülk 67/11. Âyeti

فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ¹²⁸

¹¹⁴ el-Mülk 67/3.

¹¹⁵ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Muhammed Şehatîh (Beyrut: Daru'l-İhya et-Turas, 2002), 4/389.

¹¹⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyid İbn Abdu'lmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 6/51.

¹¹⁷ Yasdîman, *Kur'an Sözlüğü*, 2/778.

¹¹⁸ Mahalli – Suyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, 562.

¹¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/176.

¹²⁰ Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 562; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 136; Dâni, *Kitabu't-teysir fi'l-kırâati's-seb'a*, 212; Kastallani, *Letâ'ifü'l-işârât*, 9/4058.

¹²¹ Kastallani, *Letâ'ifü'l-işârât*, 9/4058; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 562; Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, 136.

¹²² el-Mülk 67/4.

¹²³ el-Mülk 67/4.

¹²⁴ Yasdîman, *Kur'an Sözlüğü*, 2/779.

¹²⁵ Mahalli - Suyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, 562.

¹²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/177.

¹²⁷ Kastallani, *Letâ'ifü'l-işârât*, 9/4058; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratu*, 562.

¹²⁸ el-Mülk 67/11.

Allah Teâlâ, kâfirlerin cehennemdeki hallerini, yakarışlarını, meleklerin onları azarlamasını ifade ettikten sonra sûrede kâfirlerle ilgili tehdit içeren âyetlerinin sonuncusunu zikrederken kâfirlere hitaben “*rahmetten mahrumdurlar*”¹²⁹ anlamında (فَسُحْقًا) kelimesini kullanmıştır. Bu kelime sözlükte Allah onu (rahmetinden) uzaklaştırsın anlamında kullanılmaktadır.¹³⁰ Çeşitli tefsirlerde Allah onu (rahmetinden) uzaklaştırsın, rahmetinden kovsun¹³¹, rahmetinden uzak ve helak olsun, rahmetten mahrumdurlar¹³², kahrolsun¹³³ manalarında kullanılmıştır. Kırâat imamları bu kelimeyi birbirlerinden farklı şekillerde okumuşlar. Kisâi Ebû Ca‘fer bu kelimeyi (فَسُحْقًا) şeklinde, yani boğaz harflerinden olan ha (ح) harfini ötreleyerek okumakta,¹³⁴ diğer kırâat imamları (فَسُحْقًا) şeklinde sakın okumaktadırlar.¹³⁵

3.2.4. Mülk, 67/20. Âyeti

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ فِي عَذَابٍ

İlahlarının onlara fayda veya zarar verme hususunda büyük bir cehalet içinde olduklarını, vehimlerinin ne kadar asılsız olduğunu vurgulamak için istifham edatıyla başlayarak kâfirleri kınayan yüce Allah indirdiği bu ayeti kerimede size yardım edecek manasında¹³⁷ olan (يَنْصُرُكُمْ) lafzı kırâat imamlarından Ebû Amr iki vecihle okumuştur. Kendi râvisi olan Dûrî’den rivayetle birinci okuyuş vechinde mezkûr kelimenin râ (ر) harfini halis bir sükûnla okumakta, ikinci vecihte yine Dûrî’den rivayetle ötreyi râ (ر) harfinde hafifçe belli ederek (يَنْصُرُكُمْ) şeklinde okumaktadır. Diğer bütün kırâat imamları (يَنْصُرُكُمْ) şeklinde okumaktadırlar.¹³⁸

3.2.5. Mülk, 67/29. Âyeti

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنًا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Son olarak mü’minlerin Allah’a tam teslimiyetini ve itaatini konu edinen bu ayetin (فَسَتَعْلَمُونَ) lafzında kırâat farklılığı bulunmaktadır. Zikri geçen kelimeyi bir önceki ayette

¹²⁹ el-Mülk 67/11.

¹³⁰ Yasdınan, *Kur’an Sözlüğü*, 2/781.

¹³¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22/14.

¹³² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/419.

¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/226.

¹³⁴ Efendi, ‘*Umdetu’l-hallan*, 545.

¹³⁵ Kastallani, *Leîâ’ifü’l-işârât*, 9/4059; Râcih, *el-Kırâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 562; Efendi, ‘*Umdetu’l-hallan*, 545; Dâni, *Kitabu’t-teysir fi’l-kırâati’s-seb’a*, 212.

¹³⁶ el-Mülk 67/20.

¹³⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/421; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/231; Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22/25.

¹³⁸ Râcih, *el-Kırâatü’l-aşru’l-mütevâtiratu*, 563.

¹³⁹ el-Mülk 67/29.

bulunan (فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ) ifadesiyle uygun olsun diye Kisâî (فَسَيَعْلَمُونَ) şeklinde okumakta, diğer kırâat imamları (فَسَتَّعْلَمُونَ) şeklinde okumaktadırlar.¹⁴⁰

SONUÇ

Hz. Peygamber inen ayetleri önce kendisi ezberler, sonra vahiy kâtiplerine ezberletir, daha sonra da onlara yazdırarak kayıt altına alır ve yanında muhafaza ederdi. Mekke döneminden sonra bilhassa Medine döneminde Kur'ân daha fazla insana ulaşmıştır. Kur'ân'la tanışan insanların çokluğu beraberinde farklı dilleri ve lehçeleri getirmekte, dolayısıyla lisanların Kur'ân'ın lafzıyla buluşma noktasında zamanla bazı zorluklar belirmekteydi. Buna binaen yüce Allah farklı lehçe ve şiveleri barındıran bir topluma Kur'ân'ı Kerim'i yedi harf ruhsatını içerecek şekilde indirmiştir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra geniş coğrafyalara yayılan İslâm dininin müntesipleri olan Müslümanlar bu yedi harf ruhsatına dayanıp her biri kendi şivesine ve lehçesine göre mevcut rivayetlere bağlı kalarak Kur'ân'ı Kerim'i okumuştur. Halk arasındaki bu okuyuşlar zamanla yaygınlık kazanmış ve farklı kırâat şekilleri belirmiştir. Öyle ki zamanla Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Şam ekolleri oluşmuştur. Bu ekollerin kurucuları olan kırâat imamları halk arasındaki kırâat ihtilaflarını kırâatı aşere denilen on kırâat imamıyla sınırlandırmış ve bu konuda eserler te'lif etmişlerdir. Sözü edilen husus bağlamında Mülk sûresindeki ihtilaflar incelenirken her bir imamın veya râvisinin ayetlerdeki kelime ihtilafları titizlikle yazılmış ayrıca okuyucuyu sıkmamak adına muhtelif tefsirlerden hem ilgili kelimenin anlamı hem de ayetin genel manası hakkındaki görüşlere başvurularak yararlanılmıştır

Mülk sûresi özelinde söz konusu imamlar ve râvilerin okuyuşları incelenen bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Makalede söz konusu on imamın ve onların râvilerine bağlı kalınarak mülk sûresindeki tercihleri ele alınarak ortaya konulmuştur.
2. Mülk sûresi incelenirken bu denli kısa bir sûrede birçok tecvîd ve kırâat ıstılahı tespit edilmiş ve açıklanmıştır. Böylelikle kırâat ilmiyle ilgili birçok kavramın ıstılâhî manası elde edilmiştir.
3. Mülk sûresinde tespit edilen kırâat ihtilaflarının birbirine zıtlık teşkil eden ihtilaflar olmadığı bilakis okuyuşun muhtevasına zenginlik katan ihtilaflar olduğu ve yer

¹⁴⁰ Râcih, *el-Kırâatü'l-aşru'l-mütevâtiratı*, 564; Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâat*, thk. Sâid El Afgani (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 716; Efendi, *'Umdetu'l-hallan*, 546.

yer kelimenin idğam yapılarak okunduğu, bunun da manayı daha güçlendiren ifadelerden olduğu görölmüştür.

4. Muhtelif şive ve lehçelere ait olan imâle, taklîl, teshîl gibi fonetik kavramların aynı kelimedede buluşup o kelime hakkında farklı okuyuşları bir arada mezc ederek sunduğu gözlemlenmiştir.

5. Sûredeki kırâat ihtilafları incelenirken Kur'ân'ı Kerim'in bünyesinde birçok şive ve lehçeye yer verdiği, bunun da Kur'ân'ın mucize oluşunun bir delili olduğu görölmüştür.

6. Kur'ân'ı Kerim'in farklı okuyuşları bünyesine barındırması, muhatabı konumunda olan insanın özelliklerini, yetiştiği coğrafi çevreyi, sahip olduğu bilgiyi ve kültür seviyesini göz önünde bulundurduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *eNeşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Mısır: el-Matbaatu'l-Ticaretu'l-Kübra, ts.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Çollak, Fatih. "Revm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 35/31-32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Dabba', Muhammed Ali. *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kırâe*. Kâhire: el-Mektebetu'l-Ezher, 1999.
- Dânî, Ebü Amr Osmân b. Said. *Kitabu't-teysir fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Otto Pretzl. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1984.
- Mâlekî, Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebü's-Sedâd. *ed-Dürri'n-neşîr ve'l-'azbü'n-nemîr*. thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvaz. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyid İbn Abdu'Imaksûd b. Abdurrahim. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Emin Efendi, Molla. *Umdetu'l-hallân*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanifiyye, ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemu mekayîsu'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Daru'l-Fikr, 1979.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu'l-'arûs min cêvâhîri'l-kâmûs*. Mısır: Daru'l-Hidaye, ts.
- Fârisî, Ebu Ali Hasan b. Abdulğaffar. *el-Hücce fî 'ilelu'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvid. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.

- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-ı Aşere*. thk. H. Duran Namlı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, ts.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kırâat İlimleri Sözlüğü*. Konya: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 17. Basım, 2014.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l- 'arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed. *Hüccetu'l-kırâat* thk. Sâid El Afgani. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1997.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Şam: Daru'l-Kalem, 2. Basım, 2009.
- Karaman, Hayreddin – Dönmez, İbrahim Kâfi – Çağrı, Mustafa – Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Leṭâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*. thk. Merkezu't Dirasetu'l-Kurâniyyetu. Merkezu't Dirasetu'l-Kurâniyyetu, ts.
- Mahalli, Celalu'd-Din Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Süyûtî, Celalu'd-Din Abdurrahman İbn Ebû Bekr es-. *Tefsîrû'l-Celâleyn*. Mardin: Nursabah Yayıncılık, ts.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/248-254. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Müslim, Mustafa. *et-Tefsîrû'l-mevdû li süveri'l-Kur'ân'ı Kerim*. Birleşik Arap Emirlikleri: Külliyyetu'l-Dirasetu'l-Ulya ve'l-Bahsu'l-İlmî, 1. Basım, 2010.
- Öztoprak, M. Siraceddin. *Kur'an Kırâatı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım, 2012.

- Pakdîl, Ramazan. *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Palûvî, Abdülfettah. *Zübdetü'l-İrfân fî vucûhi'l-kur'ân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, ts.
- Râcih, Muhammed Kerim. *el-Kırâatu'l-aşru'l-mütevâtiratu*. Medine: Dâru'l-Muhacir li'n-Neşr ve't-Tevzi', 3. Basım, 1993.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. trc, Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-tefâsir*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2016.
- Sarı, Mehmet Ali. "Harf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/163-165. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Sarı, Mehmet Ali. "İdğam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/471-472. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Sarı, Mehmet Ali. "İmâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/177. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Sarı, Mehmet Ali. "Med". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/288-289. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekir Celaledin. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Mısır: el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1974.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Muhammed Şehatih. Beyrut: Daru'l-İhya et-Turas, 1. Basım, 2002.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. "Fedailu'l-Kur'ân". *Sünenü't-Tirmizî*. 5/Bab 9. thk. İbrâhim Utve. Mısır: Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Babi'l-Halebi, 2, 1975.

Yasdıman, Necla. *Kur'an Sözlüğü*. 2 Cilt. İzmir: Cemre Yayıncılık, 2013.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki't-tenzîl*. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 3. Basım, ts.

Zerkâni, Muhammed Abdulazim. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Şemseddin. Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 5. Basım, 2019.